

Klasyfikacja JEL: G22

KSZTAŁTOWANIE ŚWIADOMOŚCI UBEZPIECZENIOWEJ NA UKRAINIE I W POLSCE

Dr Yuriy KLAPKIV ,

Uniwersytet Łódzki,

Ternopolski narodowy uniwersytet ekonomiczny

Adnotacja. *Kształtowanie świadomości ubezpieczeniowej jest ważnym elementem dobrze funkcjonującego rynku ubezpieczeń. Pozwala ona na racjonalne korzystanie przez społeczeństwo z dostępnej oferty ubezpieczeń, która zapewnia ochronę przed skutkami realizacji niekorzystnych zdarzeń losowych. Niniejszy artykuł szeroko omawia problematykę kształcenia świadomości ubezpieczeniowej w polskim i ukraińskim systemach edukacji w szkołach wyższych. Zaprezentowane zostały programy kształcenia studentów ekonomicznych kierunków wybranych uniwersytetach.*

Słowa kluczowe: *świadomość ubezpieczeniowa, edukacja, nauka ubezpieczeniowa, uniwersytet.*

Problem badawczy. Świadomość ubezpieczeniowa jest to wiedza na temat swojej roli na rynku ubezpieczeniowym, swych celów oraz zadań. Dotyczy to zarówno – klientów, jak również podmiotów, które zajmują się sprzedażą ubezpieczeń. Świadomość ta naturalnie determinowana jest: poprzez wiedzę, doświadczenie oraz poprzez cele, które posiada każdy z wspomnianych podmiotów obecnych na rynku. Faktycznie świadomość ubezpieczeniowa konsumenta to wiedza, jaką posiadamy o rynku ubezpieczeń, to zdawanie sobie sprawy z potrzeby ubezpieczenia nie tylko dla siebie, ale i rodziny czy majątku.

Cel artykułu: Celem tego artykułu jest próba zdefiniowania samoświadomości ubezpieczeniowej i znaczenie studiowania przedmiotów ubezpieczeniowych na uczelniach wyższych. W szczegółowej analizie zostały porównane programy edukacji ubezpieczeniowej na Ukrainie i w Rzeczypospolitej Polsce. Przeanalizowano odpowiednie kierunki na Wydziale Finansów w Ternopolskim Narodowym Uniwersytecie Ekonomicznym i w Instytucie Finansów na wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym na Uniwersytecie Łódzkim w Polsce. Przedstawiony zostanie związek edukacji ubezpieczeniowej ze świadomością ubezpieczeniową obywateli.

Metodologia: Przedstawione w publikacji wnioski oparte zostały na badaniach własnych autorów oraz na studiach literatury przedmiotu. Przyjęta metodologia pozwoliła na zebranie mate-

Аннотация. *Формирование страхового сознания является важной частью хорошо функционирующего рынка страховых услуг. Оно позволяет рационально использовать обществом имеющееся предложение страховых услуг, обеспечивающих защиту от последствий реализации неблагоприятных случайных событий. Интерпретируется проблематика формирования страхового сознания в польской и украинской системах высшего образования. Представлены программы обучения студентов экономических специальностей, отдельных университетов.*

Ключевые слова: *страховое сознание, образование, наука страховая, университет.*

riału porównawczego programów edukacji studentów. Została określona ewolucja programów edukacji ubezpieczeniowej studentów.

Analiza badań i publikacji: Kształtowanie świadomości ubezpieczeniowej przez doświadczenie i edukację ubezpieczeniową w Polsce i na Ukrainie jest równie trudne, jak i formowanie samego rynku ubezpieczeniowego. Podstawy definiowania faktycznej świadomości ubezpieczeniowej można szukać w początku lat 90-ch XX wieku, kiedy w obu krajach zaczęło formować się rynkowe rozwiązania w zakresie rynku ubezpieczeniowego (wcześniej obowiązywały ściśle regulacje w zakresie ubezpieczeń obowiązkowych). Na Ukrainie podstawę badań o świadomości ubezpieczeniowej założyli: V. Bazylevych, O. Baranovsky, N. Vnukova, O. Zaletov, M. Klapkiv, S. Osadets, N. Tkachenko, V. Trinchuk, J. Szumel'da. W Polsce dany temat miał miejsce w opracowaniach naukowych: J. Handschke, T. Sangowskiego, Z. Szymańskiego, S. Witeski.

Należy jednak podkreślić, iż świadomość ubezpieczeniowa jest czynnikiem, który ulega zmianom mimo istniejących tendencji rynkowej. Natomiast, jeżeli zachodzą zmiany w obszarze świadomości ubezpieczeniowej to są one wyrazem długoletnich i systematycznych działań i z pewnością przenoszą się na kształtowanie rynku ubezpieczeniowego. Świadomość ubezpieczeniowa jest także odzwierciedleniem rozwoju cywilizacyjnego oraz poziomu intelektualnego społeczeństwa [1, 72]. Takie

podejście pozwala postrzegać okres kształcenia świadomości nie w kategorii zmienności mierzonych w latach, ale raczej w odrębnych pokoleniach.

Prezentacja głównej treści. Powszechnie wiadomo, że podstawą wyznaczania celów w działalności gospodarczej jest etyczny system, z którym na rynek wychodzą właściciele i zarządzający daną organizacją. Jeszcze A. Smith wskazywał, że kluczem do zrozumienia polityczno-ekonomicznych poglądów człowieka («Nauka o naturze i przyczynach bogactwa narodów») jest wbudowany w niego etyczny system – «Teoria uczuć moralnych». On prowadził swoje opracowania na bazie określonej chrześcijańskiej etyki, ale świat dziś podlega zmianom i również w tym zakresie być może konieczne są modyfikacje. W szczególności, A. Smith wyszedł z założenia, że podstawą uczestnictwa ludzi w ekonomicznym życiu jest moralność, przekonanie o poprawności działania (sumienie), i to one określają motywy gospodarczej działalności człowieka [2].

A. Smith stawiał również pytania w zakresie ekonomicznej wolności działalności gospodarczej. W jasno określonych ramach swojego ogólnego filozoficzno-teologicznego poglądu przewidywał konieczność obecności kultury finansowej rozumianej, jako harmonia w wolnej grze interesów uczestników życia gospodarczego, które z kolei kierują się motywami znanymi z etyki chrześcijańskiej. A. Smith zdecydowanie zaprzeczył stosowanie utylitarnych podstaw do realizacji etyki działalności gospodarczej, będąc pewnym, że te lub inne działania muszą być korzystne lub szkodliwe, nie z powodu ich użyteczności lub szkodliwości dla poszczególnych jednostek gospodarczych, a z powodu poziomu wywołanego kulturą ekonomicznego życia uczestników.

Później w 1913 roku Werner Sombart, badając genezę współczesnego «cywilizowanego» społeczeństwa, udowodnił, że podstawą jego tworzenia i funkcjonowania jest niechrześcijański etyczny system. W konsekwencji chrześcijańska moralność, jako podstawa motywacji działalności przedsiębiorcy została zniesiona [3].

Te zmiany zastosował w swoim dorobku naukowym Friedrich August von Hayek, Laureat Nagrody Nobla z 1974 roku. Rozwijając swoją teorię ewolucji etyki, doszedł do wniosku, że «wrodzona moralność» ludzkich «instynktów», solidarności, «altruizmu», kolektywizmu i wynikające z niej «zwyczaje» (tj. społecznych praktyki, formy organizacji życia gospodarczej itp.), są «nie do końca odpowiednie» dla współczesnego społeczeństwa.

W ostatnich latach świat i poszczególne państwa stopniowo uświadomiły sobie rolę, jaką odgrywa

kształcenia świadomości ubezpieczeniowej poprzez zrozumienie, przewidywanie i rozwiązywanie przewidywanych i matematycznie określanych problemów finansowych, spowodowanych realizacją ryzyka ubezpieczeniowego. Wiadomo już, że u podstaw kształcenia świadomości ubezpieczeniowej leżą czynniki społeczne, gospodarcze i kulturowe. Należy oddziaływać przede wszystkim na systemy wartości, postawy oraz zachowania jednostek i grup ludzkich w środowisku ekonomicznym. Dlatego właśnie niezbędna jest edukacja ubezpieczeniowa, rozumiana, jako ogół oddziaływań dydaktycznych w szkole wyższej i działań własnych w trakcie praktycznego kontaktu z rynkiem ubezpieczeniowym oraz zarządzaniem ryzykiem lub własną przyszłością.

Przywołane powyżej wytyczne pozwalają zdefiniować edukację ubezpieczeniową, jako jeden z podstawowych czynników kształtujących samoświadomość ubezpieczeniową, a w efekcie określić znaczenie studiowania przedmiotów ubezpieczeniowych na uczelniach wyższych.

O edukacji ubezpieczeniowej mówi się na trzech różnych płaszczyznach [4, 197], jeśli jako bazę rozpatrywania przyjąć jej „klientów”, odbiorców:

- ogólnospołecznej (raczej brak jest tej odpowiadającej poziomowi średniemu w szkolnictwie powszechnym Polsce, jak i na Ukrainie),
- zawodowej, na poziomie wyższego wykształcenia, przygotowującej przyszłych profesjonalnych uczestników rynku ubezpieczeniowego,
- zawodowej, uzupełniającej poziom wiedzy i umiejętności.

Narzekanie na nikły poziom wiedzy o ubezpieczeniach w społeczeństwie polskim i ukraińskim, wynikający z braku zrozumienia dla ich znaczenia z punktu widzenia potrzeb zarówno osobistych i rodzinnych, jak i zawodowych znajduje swoje potwierdzenie w liczbie podmiotów, które nie realizują ubezpieczeń obowiązkowych.

Edukacja ubezpieczeniowa ma w Polsce, jak i na Ukrainie, długą tradycję, – ale głównie przez funkcjonujący obowiązek ubezpieczeń. Jego początek wywodzi się z XVIII-wiecznych kas ogniowych, początkowo opartych na wzorach zagranicznych. Jednak faktyczny rozwój ubezpieczeń, – jako działalności handlowej – przypada na ziemach polskich na okres zaborów. Dla tego w zakresie edukacji, jak i praktyki działalności ubezpieczeniowej, historia Polski i Ukrainy jest w pewnej mierze wspólna. Pierwsze towarzystwa ogniowe działały, jako zakłady ubezpieczeń wzajemnych. Wykupienie polisy chroniącej budynek przed pożarem było obowiązkowe dla wszystkich mieszkańców miast,

potem rozszerzono ten obowiązek również na budynki wiejskie. Z początkiem XIX wieku pojawiły się również ubezpieczenia na życie.

Poziom wykształcenia kadry ubezpieczeniowej zwracał na siebie uwagę jeszcze z 1870 lat. Wpływ na ten fakt miał jak wysoki poziom inteligencji na terenach Galicji. Tak i aktywna działalność ubezpieczycieli w tym kierunku. Na przykład urzędnicy w Krakowskim T UW Florianka nie tylko mieli wyższe wykształcenie i byli społecznie bardzo wyrobieni. Najlepiej uzdolnione mieli możliwość kosztem pracodawcy skończyć studia wyższe, jak w kraju tak i zagranicą, m. in na Uniwersytecie w Getyndze czy na kursach techniczno-asekuracyjnych Wiedniu [5, 32]. Badania wiedzy w tym T UW miało miejsce od 1888 roku przez obowiązkowy egzamin z dziedziny ubezpieczeń.

O wysokim standardzie nauki ubezpieczeniowej świadczy i fakt że po uzyskaniu II Rzeczypospolitej niepodległości osoby z wykształceniem w dziedzinie ubezpieczeń zajmowali wysokie stanowiska nie tylko w nowo powstałych instytucjach ubezpieczeniowych, ale i w innych państwowych i samorządowych instytucjach [6, 169].

Kolejnym atutem rozwoju edukacji ubezpieczeniowej mającej na celu kształcenia świadomości ubezpieczeniowej jest założenie odpowiednich media. W Warszawie już z 1892 roku, mając na celu zwiększenie świadomości ubezpieczeniowej i określenie zagadnień ubezpieczeniowych zaczęto drukować «Tygodnik Asekuracyjny». Niestety periodyk ten był wydawany tylko jeden rok, a powodem ograniczenia działalności był brak prenumeratorów [6, 141]. Ale czasopismo to nie zostało absolutnie zlikwidowane, a ewoluował w zeszyt «Przegląd asekuracyjny» [7].

Możemy zauważyć niewielki postęp w rozwoju popularności edukacji ubezpieczeniowej za więcej jak stuletni okres, jak zaznacza niemiecki ekonomista i publicysta Profesor Alfred Manes w 1906 r., kiedy właśnie jeszcze Polska i Ukraina byli pod zaborem Cesarstwa Rosyjskiego. «*Niestety, znajomość biznesu ubezpieczeniowego w Rosji jest obecnie bardzo słaba; nawet wśród tych, którzy realizują te działania oraz tych, którzy zmuszeniu są korzystać z usług firm ubezpieczeniowych, ... odnosi się to nie tylko do prawidłowego zrozumienia operacji ubezpieczeniowych, ale nawet samej istoty i celów działalności ubezpieczeniowej*» [8].

Po drugiej wojnie światowej zmieniło się podejście do ubezpieczeń gospodarczych i odpowiednio do edukacji w tym zakresie. Właśnie w tym czasie zaczynają się formować szkoły wyższe w Łodzi i

Tarnopolu, które jako państwowe uczelnie wyższe zostały poddane ocenie w niniejszym artykule.

Jak zaznaczają autorzy książki «185 lat ubezpieczeń gospodarczych w Polsce» (1988), w Łodzi zagadnienia ubezpieczeniowe, bezpośrednio po II wojnie światowej, były prowadzone głównie przez Z. Szymańskiego właśnie na Uniwersytecie Łódzkim.

W roku akademickim 1946–1947 z inicjatywy prof. dr K. Secomskiego powołano roczne Studium Ubezpieczeniowe (filia warszawskiej SGH) dla potrzeb Centrali PZUW.

Ubezpieczeniom swoją uwagę w działaniach naukowych i dydaktycznych poświęca również A. Szpunar [9, 102–104].

Drugą wybraną do analizy placówką jest Tarnopolski Narodowy Uniwersytet Ekonomiczny, gdzie w 1985 roku została utworzona druga w ZSRR i pierwsza na Ukrainie – Katedra Ubezpieczeń.

Na szczególną uwagę zasługuje analiza oferty przedmiotów o treści ubezpieczeniowej oferowana przez Tarnopolski Narodowy Uniwersytet Ekonomiczny (Wydział Finansów) i Uniwersytet Łódzki (Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny). *Tabela 1* reprezentuje przedmioty o charakterze ubezpieczeniowym.

Większość prezentowanych przedmiotów to program kształcenia studentów specjalności «Ubezpieczenia», ale w obu uczelniach w ostatnich latach zmniejszała się popularność tej specjalności/kierunku. Zwraca uwagę prowadzenie w Tarnopolskim Narodowym Uniwersytecie Ekonomicznym przedmiotu «Usługi ubezpieczeniowe» na 3 roku studiów licencjackich (18 godzin wykładu, 9 godzin ćwiczeń) w języku polskim i przedmiotu «Ubezpieczenia majątku i odpowiedzialności» (18 godzin wykładu, 18 godzin ćwiczeń) w języku polskim. Przedmioty te zostały uruchomione w październiku 1998 roku, poprzez otwarcie Ukraińsko-Polskiego Wydziału Finansów i Ubezpieczeń – Dziekan Jarosław Szumęłda (w okresie od grudnia 2005 roku do grudnia 2013 roku – Ukraińsko-Polski Program Finansów i Ubezpieczeń). Wydział prowadzący zajęcia w ramach tego programu składał się tylko z jednej katedry – Katedry Ubezpieczeń, której kierownikiem był Michał Klapkiv (1949–2002), ale Wydział miał własną bibliotekę, metodyków i lektorów języka polskiego.

Katedra Ubezpieczeń uczelni ukraińskiej na początku 90-tych lat XX-wieku zrealizowała szereg nowatorskich kroków w zakresie naukowego i metodycznego doskonalenia procesu przygotowania specjalistów dla rynku ubezpieczeniowego.

Tabela 1

Zestawienie przedmiotów specjalistycznych w zakresie edukacji ubezpieczeniowej

Uniwersytet Łódzki (Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny)		
	Przedmiot	Język
1	Analiza danych w ubezpieczeniach	Polski
2	Podstawy analizy aktuarialnej w ubezpieczeniach	Polski
3	Powszechne ubezpieczenia zdrowotne	Polski
4	Rachunek składek w ubezpieczeniach na życie	Polski
5	Ryzyko i ubezpieczenia w handlu zagranicznym	Polski
6	Ubezpieczenia	Polski
7	Ubezpieczenia emerytalne i rachunek świadczeń	Polski
8	Ubezpieczenie finansowe	Polski
9	Ubezpieczenia gospodarcze z elementami aktuariatu	Polski
10	Ubezpieczenia majątkowe	Polski
11	Ubezpieczenia od katastrof antropogenicznych i naturalnych	Polski
12	Ubezpieczenia Odpowiedzialności Cywilnej	Polski
13	Ubezpieczenia społeczne	Polski
14	Ubezpieczenia społeczne i gospodarcze	Polski
15	Ubezpieczenia w logistyce	Polski
16	Ubezpieczenia życiowo-majątkowe	Polski
Tarnopolski narodowy uniwersytet ekonomiczny (Wydział Finansów)		
1	Ubezpieczenia	Ukraiński
2	Usługi ubezpieczeniowe	Ukraiński
3	Usługi ubezpieczeniowe	Polski
4	Ubezpieczenia majątku i odpowiedzialności	Ukraiński
5	Ubezpieczenia majątku i odpowiedzialności	Polski
6	Ubezpieczenia społeczne	Ukraiński
7	Ubezpieczenia osobowe	Ukraiński
8	Działalność pośredników ubezpieczeniowych	Ukraiński
9	Ekonomika i finanse firm ubezpieczeniowych	Ukraiński
10	Operacje reasekuracyjne	Ukraiński
11	Rynki usług ubezpieczeniowych	Ukraiński
12	Rachunkowość i Audyt w instytucjach ubezpieczeniowych	Ukraiński
13	Ubezpieczeniowy menedżment i marketing	Ukraiński
14	Przestępczość ubezpieczeniowa i jej przeciwdziałanie	Ukraiński
15	Ubezpieczenia międzynarodowe	Ukraiński

Źródło: opracowanie własne na bazie programów studiów analizowanych kierunków.

W efekcie, na wniosek Katedry, do programu edukacyjnego specjalizacji zostały w latach 1992–1993 wprowadzone nowe przedmioty: «Podstawy reasekuracji», „Ubezpieczeniowy management i marketing», «Ubezpieczeniowe rynki krajów zagranicznych», «Ubezpieczenia Międzynarodowe», «Aktuarialne rozliczenia». Począwszy od roku akademickiego 1994–1995, w Tarnopolskim Narodowym Uniwersytecie Ekonomicznym, przedmiot «Ubezpieczenia» został wprowadzony, jako obowiązkowy dla innych specjalizacji na kierunku «Finanse i bankowość».

Należy podkreślić, iż takie działanie przeprowadził również Kijowski Ekonomiczny Uniwersytet – największa ekonomiczna uczelnia wyższa na Ukrainie. Właśnie na podstawie programu tej uczelni Naukowo-Metodyczna Komisja ds. Ekonomicznej

Edukacji Ministerstwa Edukacji Ukrainy utworzyła zakres przedmioty «Ubezpieczenia». Od 1997 roku na Ukrainie był to obowiązkowy przedmiot dla wszystkich kierunków ekonomicznych [10, 162–173]. Do 1 lipca 2014 roku, kiedy weszła Ustawa «O szkolnictwie wyższym» na Ukrainie. Jaka jest już bardziej demokratyczna i przybliżona do europejskich rozwiązań i standardów właściwych dla Rzeczypospolitej Polski. Przedmiot «Ubezpieczenia» jest obecnie do wyboru i pojawia się w programach przygotowania ekonomistów tylko w oparciu o decyzje samych studentów lub poszczególnych rad wydziałów.

Uważamy ze takie rozwiązanie nie sprzyja edukacji ubezpieczeniowej i odpowiedniemu rozwojowi świadomości ubezpieczeniowej czy jej pasyjności. Jaką rosyjski etnograf Lev Gumilyov

określił w swoich publikacjach – passionarity (Passionamost') uzupełnienia dla istniejących opisów rzeczywistości w zakresie socjologii, nauk społecznych. Twierdził on, że ludzie są zjawiskiem organicznym, w którym można obserwować pewne okresy życia – «etapy»: wzrost, rozwój, kulminacja, inercja, splatanie i memoriał. Fazy te są bezpośrednio związane z wielkością passionarity, czy «the ability for single-minded super-efforts» [11, s. 52]. W wielu sytuacjach to wydawałoby się nieadekwatne pojęcie, zaciągnięte wprost z etnografii, można również stosować do zjawisk obserwowanych na rynkach finansowych [12].

U podstawy kształtowania świadomości ubezpieczeniowej współczesnego Ukraińca czy Polaka leży doświadczenie z wykorzystania ubezpieczeń w życiu codziennym. Aktywność zachowania konsumenta na rynku finansowym zwiększa się w razie korzystania z usług ubezpieczeniowych, jednak tylko w sytuacji pozytywnego doświadczenia z wykorzystania produktu ubezpieczenia. Nabyte negatywne doświadczenie lub jego brak nie sprzyjają popytowi konsumentów na ubezpieczeniowe usługi. Ten czynnik należy uwzględnić i przy segmentacji rynku przez ubezpieczycieli, i przy wprowadzaniu nowych produktów na rynek. Wynika to z faktu, że metody stymulacji konsumentów, którzy już posiadali status ubezpieczonych, są inne od stymulacji potencjalnych klientów.

Wydawać się może, że nieco mniejsze znaczenie, w aspekcie świadomości ubezpieczeniowej ma edukacja, jako taka i w sposób szczególny edukacja ubezpieczeniowa. Wynika to z faktu, że trudno znaleźć jednoznaczność zależności pomiędzy rodzajem wykształcenia (technicznego, pedagogicznego, ekonomicznego lub innego), a korzystaniem przez konsumentów z usług ubezpieczeniowych.

Edukacją ubezpieczeniową są nie tylko studia wyższe z specjalności «Ubezpieczenia», ale i poziom wiedzy nabyty w skutek poszukiwania informacji o ubezpieczeniu, uczestnictwo w odpowiednich seminariach tematycznych, kursach z tematyki ubezpieczeniowej i tym podobne.

Specyficznym czynnikiem wpływającym na zachowanie konsumentów usług ubezpieczeniowych i odpowiednie kształtowanie świadomości ubezpieczeniowej jest wspomniana wcześniej «passionarity». Rozumiem przez to wrodzoną zdolność człowieka, uwarunkowania genetyczne oraz właściwości formowane pod wpływem zewnętrznych i fizjologicznych czynników oraz zmieniającego się otoczenia w ciągu życia. Jej efektem jest swego rodzaju pobudzenie motywujące do aktywności w życiu osoby albo grupy ludzi, w pragnieniu

do spełnienia ich potrzeb, a wręcz ideałów [13, c. 406].

Passionarity odnosi się do zjawisk behawioralnych spowodowanych przez ludzką biochemiczną energię, która określa zdolność grup etnicznych do celowej aktywnej działalności (przekształcanie natury, działania gospodarcze, wojskowe, migracyjne, kulturowe itd.). W społecznościach etnicznych poziom passionarity zależy od ilości energii w systemie jej członków, która wytwarza i gromadzi siłę do działania, a kierunek i «produkty» tego napięcia zależą od stopnia ich świadomości i spójnego ukierunkowania w każdym z kierunków oraz powiązań pomiędzy nimi. Każde społeczeństwo składa się z ludzi o różnym poziomie passionarity i posiadających uśrednione znaczenie w wymiarze ogółu. Należy jednak podkreślić, iż poziom ten ma zdolność do zmiany w czasie. W literaturze stwierdzono, że ubezpieczenie jest wynikiem dążenia osoby do stabilności w życiu, zmniejszenia ryzyka, a więc rozwija się w warunkach zapewnienia stabilnego dobrobytu obywateli [14]. Kiedy poziom passionarity w zakresie stabilizacji życia dąży do optymalnego poziomu, kwota wydatkowana na ubezpieczenie jest coraz wyższa.

W konsekwencji można ocenić odchylenie poziomu passionarity od normy, a zatem – od stopnia rozwoju mentalności ubezpieczeniowej [15, s. 37]. Tak więc, analizując czynniki wpływające na zachowanie konsumentów ubezpieczeniowych i stopień świadomości ubezpieczeniowej trzeba brać pod uwagę poziom passionarity w społeczeństwie, którego wartość bezpośrednio wpływa z czynników kulturowych, jak kultury i mentalności ubezpieczeniowej. Najprawdopodobniej konsumenci usług ubezpieczeniowych to ludzie z przeciętnym poziomem passionarity w zakresie kształtowania stabilności swojego życia. Osoby z małym lub wysokim stopniem wymagań pod względem stabilności swojego funkcjonowania potrzebują odpowiedniej edukacji w zakresie wykorzystania produktów ubezpieczeniowych. Osoby z małymi oczekiwaniami pod względem stabilności w umowie ubezpieczenia mogą znaleźć rozwiązanie codziennych trudności, które do tej opory obciążały wprost ich budżet. Osoby o zbyt dużym oczekiwaniu stabilności najczęściej podejmują inne działania (prewencyjne), które niwelują zagrożenia lub łagodzą skutki negatywnych zdarzeń losowych. Dla nich usługa ubezpieczeniowa jest alternatywą dla ponoszonych nakładów na działania zapobiegawcze.

Wnioski: Problem zaufania w stosunkach pomiędzy ubezpieczycielem i konsumentem usług ubezpieczeniowych powoduje konieczność

zwiększenia wymagań, co, do jakości wykształcenia i edukacji konsumenta. Podstawą kształcenia świadomości ubezpieczeniowej jest doświadczenie z wykorzystania ubezpieczeń w życiu codziennym i edukacja. Aktywność zachowania konsumenta na rynku finansowym zwiększa się w razie korzystania z usług ubezpieczeniowych, tylko w sytuacji pozytywnego doświadczenia z wykorzystania produktu ubezpieczenia.

Podstawą edukacji ubezpieczeniowej są nie tylko studia wyższe z specjalności «Ubezpieczenia», ale i poziom wiedzy nabyty w skutek poszukiwania

informacji o ubezpieczeniu, uczestnictwo w odpowiednich seminariach tematycznych, kursach z tematyki ubezpieczeniowej i tym podobne.

Niedostateczność edukacji studentów-ekonomii w zakresie ubezpieczeń, zwiększa zapotrzebowanie na profesjonalnych i wykształconych pośredników ubezpieczeniowych. Ale dla osiągnięcia odpowiedniego poziomu wiedzy u pośredników, również potrzebne są stosowne programy studiów lub szkoleń specjalistycznych. W obecnych trudnych warunkach rynkowych kwestia ta staje się szczególnie aktualne.

Bibliografia

1. Sułkowska, W. (red.). Bariery rozwoju polskiego rynku ubezpieczeniowego. Kraków : Kantor Wydawniczy Zakamycze, Zakamycze, 2000. – 204 s.
2. Smith, A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations / Adam Smith, Edited by S. M. Soares. Lausanne: MetaLibri Digital, 2007. – 754 p.
3. Werner, S. Der Bourgeois / Sombart Werner. München und Leipzig: Duncker & Humblot, 1913. – 539 p.
4. Nowak, S. Edukacja ubezpieczeniowa / Nowak S., Podlewski S. J. // Procesy integracyjne w Europie i ubezpieczenia w Polsce. Radom 2003. – S. 197–221.
5. Biskupski, I. O ubezpieczeniach / Ignacy Biskupski. Poznań, 1925. – 168 s.
6. Szczęśniak, M. Zarys dziejów ubezpieczeń na ziemiach polskich / M. Szczęśniak. Warszawa: Przedsiębiorstwo Wydawnicze LAM, 2003. – 378 s.
7. Peretz, A. Przegląd Asekuracyjny : Dodatek Do Gazety Losowań // Adolf Peretz. – Warszawa : druk S. Orgelbranda i Synów, 1892.
8. Манэс А. Основы страхового дела / А. Манэс. – Санкт-Петербург, 1909. – 173 с.
9. 185 lat ubezpieczeń gospodarczych w Polsce // Anatol Adamski, Tadeusz Sangowski, Jerzy Ryszard Handschke / Wydawca Oficyna Drukarska Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika, 1988. – 133 s.
10. Клапків М. С. Витоки національного страхового ринку України / М. С. Клапків, Ю. М. Клапків. – Тернопіль : Карт-бланш, 2003. – 275 с.
11. Tito, A. Lev Gumilev, ethnogenesis and Eurasianism [Електронний ресурс] / Alexander Tito. – Diss. University of London, 2005. – Режим доступу : <http://discovery.ucl.ac.uk/1446515/1/U602440.pdf>.
12. Lee, Michelle, Pottery and Politics: Understanding the Economic and Political Integration of Rwanda's Batwa in Post Genocide Rwanda. (2017). Independent Study Project (ISP) Collection. 2575. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/2575.
13. Словарь философских терминов / науч. ред. проф. В. Г. Кузнецова. – Москва : ИНФРА-М, 2005. – С. 406.
14. Klapkiv, L. Insurance Market in Ukraine: Key Problems and Factors Influencing / L. Klapkiv, J. Klapkiv // Rozprawy Ubezpieczeniowe. – 2017. – Nr 2 (24). – S. 50–64.
15. Навроцький С. А. Страхування як самостійна економічна категорія відтворення / С. А. Навроцький // Економіка АПК. – Київ : Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2006. – № 9. – С. 37–44.